

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота

магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ ДІТЕЙ З
ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ»**

Виконала студентка 6 курсу
заочної форми навчання
спеціальності: 016 Спеціальна освіта.

Оніщук Світлана Іванівна

Керівник:

Левицький В.Е., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри логопедії та спеціальних методик

Рецензент:

Миронова С.П., доктор педагогічних наук,
професор, завідувач кафедри
корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

м.Кам'янець-Подільський – 2020 року

План

Вступ	3
Розділ I. Теоретичні основи навчання грамоти дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку	
1.1. Мовленнєва діяльність, як складова пізнавальної діяльності.....	6
1.2. Закономірності і принципи навчання дітей рідної мови.....	14
1.3. Передумови та особливості засвоєння основ фонетики і графіки дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку.....	21
Висновки до розділу.....	35
Розділ II. Опис методики виявлення опанування грамотою дітьми молодшого шкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку та основні методичні аспекти оптимізації вказаного аспекту	
2.1. Опис методики експерименту з виявлення стану опанування грамотою дітьми молодшого шкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку та аналіз отриманих результатів.....	37
2.2. Основні методичні аспекти оптимізації процесу навчання грамоти дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку.....	48
Висновки до розділу.....	75
Висновки.....	81
Список використаних джерел.....	86

Вступ

Актуальність дослідження. З огляду на вимоги сьогодення змінюється стратегія і тактика навчання рідної мови. Головна увага звертається на актуальну, важливу мету освіти школярів – їх різнобічний мовленнєвий розвиток. Відповідно до мети, завданнями навчання є: розумовий розвиток, корекція порушень розвитку, прищеплення етичних і моральних норм, опанування мовою як засобом спілкування та пізнання. Зміст шкільної освіти з української мови оновлюється згідно з вимогами Державного стандарту освітньої галузі „Мова і читання” згідно встановлених нормативних компетенцій з урахуванням основних принципів навчання: функціонального комунікативно-лінгводидактичного, проблемно-пошукового, українознавчого та зважаючи на такі чинники, як доступність матеріалу, його достатність, доцільність, актуальність, інформативність і системність.

Робота логопеда та вчителя початкових класів містить спільні цілі та схожість методичних прийомів їх досягнення. Тому на сучасному етапі актуальне поєднання роботи вчителя початкової школи з роботою логопеда.

На уроках з рідної мови учні початкових класів опановують правила усного й писемного мовлення, свідомо вчать читати, грамотно і каліграфічно писати. У процесі навчання читання та письма, діти під керівництвом вчителя спостерігають за навколишнім середовищем, висловлюють свої думки й переживання, здобувають уміння змістовно та грамотно виражати думки в усній і писемній формі. Рідна мова є основним предметом у початкових класах. Учень, який опанував норми рідної мови, як правило успішно здобуває знання з інших навчальних дисциплін.

Учнів початкових класів знайомлять із фонетичним складом слова, з розподілом слова на склади та значущі частини, з різними частинами мови і їх формами, з видами та членами речень, з побудованими на основі цих відомостей правилами правопису. Програма I-IV класу передбачає практичне ознайомлення учнів з лексичним значенням слова, багатозначністю слів і синонімією.

У дітей розвивають мовленнєвий слух, формують уміння та навички літературного мовлення виробляють осмислене диференційоване ставлення до основних елементів мови (звука, слова, речення). У процесі засвоєння елементів граматики та правопису розвивають вміння аналізувати мовний матеріал, зіставляти, групувати та узагальнювати мовні явища, знаходити головне, виправляти помилки й неточності. Особливу увагу на уроках рідної мови звертають на попередження і виправлення мовленнєвих і орфографічних помилок.

Навчання дошкільників рідної мови досліджується сьогодні у різних напрямках: виховання звукової культури мовлення (М.М.Алексєєва, В.Є.Борова, А.І.Максаков, О.С.Трифоновна та ін.), різноманітні аспекти словникової роботи (А.Г.Арушанова, Л.А.Колунова, І.О.Луценко, Н.І.Луцан, І.Н. Непомняща, А.А.Смага, Ц.М.Струніна, О.С.Ушакова та ін.), формування граматичної правильності мовлення (А.Г.Арушанова, А.М.Богущ, К.Л.Кругтій, Н.А.Лопатинська, Н.В.Маковецька, Ф.О.Сохін та ін.), розвиток виразності мовлення та мовленнєвий етикет (О.П.Аматьєва, Н.С.Мелетина, С.К.Хаджиррадева та ін.), навчання діалогічного й монологічного мовлення (Л.І.Білан, Л.В.Ворошніна, Н.І.Луцан, С.В.Ласунова, Т.Г.Постоян, А.А.Смага, Е.А.Смирнова, Л.І.Фесенко, Г.В.Чулкова, Л.Г.Шадрина та ін.).

Питання методики навчання грамоти дітей з порушеннями психофізичного розвитку розглянуто у працях: А.А.Аксьонової, Н.В.Барської, І.В.Дмитрієвої, Л.С.Вавіної, М.М.Гнезділова, Н.В.Кравець, І.С.Марченко, Г.М.Мерсіянової, М.М.Плешканівської, Н.В.Чередніченко, М.К.Шеремет та ін.

Мета дослідження: провести дослідження стану розвитку опанування грамотою дітьми молодшого шкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку та через аналіз отриманих результатів розкрити основні методичні аспекти оптимізації вказаного процесу.

Гіпотеза дослідження: описані в роботі основні методичні аспекти проведення навчання грамоти з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку будуть сприяти покращенню ефективності навчального процесу.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукову літературу стосовно навчання грамоти дітей з нормальним і порушеним мовленням.
2. Вивчити стан опанування та труднощі і особливості оволодіння грамотою учнями з порушеннями мовленнєвого розвитку.
3. Розкрити основні методичні аспекти навчання грамоти дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку.
4. Описати висновки проведеного дослідження.

Об'єкт дослідження: процес навчання грамоти дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Предмет дослідження: особливості навчання грамоти дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Методи дослідження: теоретичний аналіз науково-методичної літератури, спостереження, вивчення педагогічного досвіду, констатувальний експеримент, аналіз та узагальнення результатів

Практичне значення одержаних результатів: результати дослідження можуть бути використані педагогами початкових класів для дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку та їх батьками для оптимізації процесу навчання грамоти.

База дослідження: дослідження проводилося на базі 2 спеціального класу для дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку НВО №3 "Спеціальна загальноосвітня школа-садок для дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку" м. Кропивницький.

Структура роботи: магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури.

Висновки

Повноцінне засвоєння дітьми із порушеннями мовленнєвого розвитку програмних вимог загальноосвітніх шкіл є можливим за умов *паралельної мовної освіти учнів та їх мовленнєвого розвитку* (корекції та компенсації порушень мовлення). Оптимізації навчально-корекційного впливу сприяють процеси інтеграції міждисциплінарних зв'язків уроків з мови і читання та логопедичних занять, оновлення методологічної бази, підсилення ідей психологізації (урахування психологічного розвитку дитини) та гуманізації корекційного впливу. На традиційних та інноваційних уроках діти вивчають поглиблений зміст понять, термінів, засвоюють алгоритми вирішення розумових та мовленнєвих задач.

Механізми писемного мовлення закладаються в період навчання грамоти і удосконалюються протягом усього подальшого навчання. У результаті рефлексорного повторення утворюється динамічний стереотип слова в єдності акустичних, оптичних і кінестетичних подразнень.

В результаті проведеної роботи, отримані наступні результати:

Найбільш часто зустрічалися такі порушення звуковимови:

1) заміни звуку іншим: дзвінкі парними глухими;

- тверді – м'якими;

- сонорні [р] і [л];

2) пропуски звуку;

3) спотворення звуків: міжзубний сигматизм і т.п.

4) недостатньо автоматизовані звуки: звуки, які вимовляються ізольовано правильно, у спонтанній вимові часто замінюються або спотворюються.

Під час дослідження стану фонематичного сприймання виявлено, що недостатня сформованість функцій мовленневослухового аналізатора за умови збереження фізичного слуху створює труднощі для дітей при розрізненні схожих звуків. Семеро дітей з восьми (87,5%) мали великі труднощі у диференціації і розрізненні звуків, особливо групи шиплячих і свистячих.

Тільки одна дитина впоралася із завданням без помилок і правильно показала всі картинки.

Порушення складової структури слів різноманітні. Найбільш характерними є такі: порушення кількості складів: пропуски (елізії); опущення складоутворюючої голосної; заміни складів; порушення послідовності складів у слові: перестановки; перестановки звуків сусідніх складів; подвоєння; спотворення структури окремого складу: скорочення груп звуків під час збігу приголосних; додавання приголосного у склади; злиття двох слів в одне; уподібнення (асиміляції) під впливом загальної схожості.

При обстеженні граматичного ладу мовлення діти відчували значні труднощі у використанні прийменників, утворенні нових слів з допомогою префіксів, відмінюванні займенників і числівників, утворення дієприкметників, відновлення порядку та узгодження слів у реченні. Найменшу кількість труднощів викликали завдання на утворення прикметників від іменників, складання речень за запитаннями і демонстрації дії. Високий рівень не було виявлено.

У процесі написання диктанту та списування було виявлено, що в усіх дітей є велика кількість помилок (від 3 до 11).

Діти допускали такі помилки:

1. Заміна букв, що позначають шиплячі і свистячі звуки.
2. Заміни букв, що позначають парні дзвінки і глухі приголосні звуки.
3. Пропуски букв, що позначають приголосні звуки.
4. Написання службових частин мови разом з іншими словами.
5. Кінетичні помилки.
 - а) додавання зайвого елемента;
 - б) недописування елементів літер;
 - в) заміна подібних за написанням букв;
6. Орфографічні помилки.

Так само у написанні диктанту зустрічалися пропуски букв, складів, слів, неправильно визначалися межі речень, допускалися помилки у закінченнях

іменників, дієслів, прислівників, написання імен і прізвищ з маленької літери, додавання зайвих літер у слово.

В цілому, у порівнянні написання диктанту та списування друкованого тексту, стало очевидно, що при списуванні діти допускають меншу кількість помилок. З цього можна зробити висновок, що диктант для дітей є більш складним завданням. Схоже, що у дітей більш порушене слухове сприймання ніж зорове.

В результаті проведеного обстеження з самостійного написання розповіді-твору за картинкою нами були виявлені аналогічні помилки, що і при написанні слухового диктанту та списування з друкованого тексту. Крім цього ми змогли проаналізувати рівень зв'язного мовлення, стан лексико-граматичного ладу і словникового запасу. Як з'ясувалося, за результатами проведеного обстеження, у дітей досить низький рівень зв'язного мовлення і бідність активного словника. Можна відзначити низьку якість лексико-граматичної сторони мовлення.

Самостійно написаний дітьми текст за сюжетним малюнком має різні розміри, від 3 до 6 речень. За структурою переважають прості речення. У багатьох випадках не простежується логічний (сюжетний) зв'язок між реченнями. Зустрічається використання у тексті речень з дієсловами у різному часі і особі. Звертає на себе увагу велика кількість аграматизмів: порушення використання прийменників і префіксів; сполучників; використання у написаному тексті дієслів різного часу та особи; порушення узгодження членів речення та порядку слів у них; порушення меж речення; неправильне використання займенників; пропуск слів у реченні; злитне написання слів у реченні; неправильне використання прикметників.

Щодо сформованості читання: абсолютна більшість дітей 5 з 8 (62,5 %) читають методом цілих слів та 3 дітей (37,5%) читають по складах. Відмічені численні прогалини щодо розвитку правильності і виразності читання. Тоді як зі свідомістю читання та його швидкістю ситуація значно краща.

Таким чином, після отримання та аналізу результатів констатувального експерименту, ми можемо зробити висновок про те, що всі діти, відібрані у експериментальну групу мають загальне недорозвинення мовлення III-IV рівня. З початком навчання у школі ці діти відчувають труднощі у навчанні грамоти. Можна вести мову, зважаючи на вік дітей (8-8,5 років) про дисграфії у 3 дітей (37,5%), це: артикуляторно-акустична, акустична, оптична та дислексії у цих самих дітей: оптичну, граматичну, мнестичну. Це вимагає застосування логопедичного та педагогічного впливу, що має забезпечити позитивну динаміку у мовленнєвому розвитку учнів зокрема у розвитку писемного мовлення (навчання грамоти). Паралельно було виявлено: недостатню сформованість тонких рухів пальців рук і загальної довільної моторики, низький рівень сформованості фонематичного сприймання і мовленнєвого аналізу та синтезу, бідність активного словника та зв'язності мовлення (лексична складова), що з однієї сторони чинить негативний вплив на формування процесів читання і письма, а з другої має стати ціллю корекційно-розвивальної роботи.

Основною метою букварного періоду навчання грамоти є корекція та розвиток мовлення учнів у процесі ознайомлення їх з буквами рідної мови, навчання свідомого та правильного читання і письма складів, слів та речень.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

1. Удосконалювати звукову сторону мовлення, вимову звуків, слів та речень.
2. Розвивати фонематичне сприймання та уявлення, навички звуко-складового та звуко-буквеного аналізу та синтезу.
3. Збагачувати словник учнів та удосконалювати граматичну будову мови, формувати морфологічні та синтаксичні узагальнення.
4. Розвивати мислення учнів у процесі формування основних мовних понять, таких як «звук», «склад», «слово», «речення», «зв'язне мовлення».
5. Удосконалювати зорово-просторове сприймання та уявлення, рухові навички, дрібну моторику рук.

Вправам, спрямованим на аналіз і синтез звуко-буквеного складу слова, відводиться 15-20 хв. на кожному уроці.

У букварний період основною мовною одиницею поруч із звуком стає буква. Букварний період у спеціальній школі (класі) умовно поділяється на 2 етапи.

Формування навичок письма (каліграфії) починається для учителя із постановки низки навчальних та корекційних завдань.

Основними навчальними завданнями уроків письма є:

- ознайомити дітей із графічними та гігієнічними правилами письма та забезпечити їх застосування;
- навчити основним прийомам письма та розвивати координацію рухів руки;
- забезпечити утворення чітких зорових та рухових образів букв та їх поєднань;
- навчити записувати слова та речення після їх звуко-буквеного аналізу, списувати, писати під диктовку, записувати самостійно складені речення.

Корекційно-розвивальні завдання визначаються на підставі аналізу типових графічних помилок та розуміння передумов труднощів, які виникають у дітей у процесі оволодіння письмом букв та слів. До них належать:

- розвиток у дітей зорово-просторового сприймання;
- формування та розвиток зорового та руко рухового (кінетичного та кінестетичного) контролю та самоконтролю;
- розвиток зорової та моторної пам'яті;
- сприяння зниженню загальної психічної напруги, яка супроводжує процес письма.

Список використаних джерел

1. Алексина Л.И. Динамика речевого развития умственно отсталых детей с нарушениями речи. – К.: Педагогика, 1977. – 238 с.
2. Біляєв О.М. Сучасний урок української мови. – К.: Радянська школа, 1981. – 180 с.
3. Белая А.Й. Подолання нерізко вираженого загального недорозвитку мовлення у молодших школярів (Методичні рекомендації для вчителів-логопедів). – Хмельницький: ТУП, 2001. – 100 с.
4. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. – К.: ІЗМН – 1998. – 204 с.
5. Блінова Г.Й., Черпіта О.Р. Дидактичний матеріал для подолання дислексії у дітей. – К.: Радянська школа, 1991. – 128 с.
6. Богоявленский Д.Н., Менчинская Н.П. Психология усвоения знаний в школе. – М.: Просвещение, 1979. – 163 с.
7. Вавина Л.С. Методические рекомендации по обучению грамоте учащихся I-II отделений вспомогательной школы. – К.: РУМК, 1990. – 112 с.
8. Вашуленко М.С. Удосконалення змісту і методики навчання рідної мови в 1-4 класах. – К.: Радянська школа, 1991. – 175 с.
9. Гуцал Л.Л. Миронова С.П. Теоретичні аспекти та методика подолання заїкання у молодших школярів: Навчально-методичний посібник. – Хмельницький: Поділля, 2001. – 91 с.
10. Головаха Е.И., Панина Н.В. Психология человеческого взаимопонимания. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – 223 с.
11. Дайри Н.Г. Как подготовить урок истории. – М.: Педагогика, 1974. – 32 с.
12. Дідора М.І., Ковальчук Т.Г., Стельмах В.О. Умови формування самостійності молодших школярів // Початкова школа. – 1989. – №3. – С.15-16.
13. Дефектологічний словник: навчальний посібник / За редакцією В.І. Бондаря, В.М. Синьова. – К.: «МП Леся», 2011. – 528 с.

14. Донченко Т.К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. – К.: Радянська школа, 1995. – 200 с.
15. Друзь Б.Г. Виховання пізнавального інтересу молодших школярів в процесі навчання. – К.: Радянська школа, 1978. – 160 с.
16. Дуткевич Т.В. Загальна психологія (Конспекти лекцій): Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський, 2002. – 96 с.
17. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. – М.: Просвещение, 1971. – 240 с.
18. Загальна психологія: Підручник / О.В.Скрипченко, Л.В. Долинська та ін. – К.: Либідь. – 2005. – 464 с.
19. Дороз В.Ф. Методика викладання української мови у вищій школі. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 176 с.
20. Жукова Н.С., Мастюкова Е.М., Филичёва Т.Б. Преодоление задержки речевого развития у дошкольников. – М.: Просвещение, 1973. – 190 с.
21. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства: Підручник. 2-е вид., – К.: Одеса-Либідь, 1991. – 280 с.
22. Каше Г.А. Подготовка к школе детей с недостатками речи. – М.: Просвещение, 1985. – 315 с.
23. Коваль Г.П., Деркач Н.І., Наумчук М.М. Методика викладання української мови: Навчальний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів. – Тернопіль: Астон, 2008. – 287 с.
24. Коваль Г.П., Іванова Л.І., Суржук Т.Б. Методика читання. Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. – 280 с.
25. Коваленко М. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: навчальний посібник / М.Коваленко. – К.: Центр Літератури, 2006. – 664 с.
26. Коваль Н.С. Самостійна робота учнів на уроках природознавства. – К.: Радянська школа, 1982. – 96 с.

27. Кодлюк Я. Підручник для початкової школи: теорія і практика. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 288 с.
28. Косенко К.М. Основи загальної педагогіки: курс лекцій для студентів педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів / К.М. Косенко. К.: Повний світ, 2005. – 184 с.
29. Коломинский Я.Л. Психология детского коллектива. Система личных взаимоотношений. – Минск: Народная Асвета, 1984. – 240 с.
30. Кононко О.Л. Як виявити рівень самостійності учнів // Початкова школа. – 1989. – №1. – С. 40-44.
31. Корекційна спрямованість початкового навчання у спеціальній школі інтенсивної педагогічної корекції: Методичні рекомендації /Укл. Л.С. Вавіна. – К.: ІСДО, 1995. – 60 с.
32. Корнєв М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія. – Київ: Київська книжкова фабрика, 1995. – 304 с.
33. Кравець Н.П. Розвиток мовлення в учнів молодших класів допоміжної школи на уроках читання та української мови . – К.: А.С.К., 1999. – 276 с.
34. Лалаєва Р.И. Нарушения чтения и пути их коррекции у младших школьников: Учебное пособие. – СПб.: Союз, 1998. – 224 с.
35. Лалаева Р.И. Нарушения речи и их коррекция у детей с задержкой психического развития / Р.И. Лалаева, Н.В. Серебрякова, С.В. Зорина. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 304 с.
36. Лангмейер І., Матейчик З. Психическая депривация в детском возрасте. – Прага, 1994. – 289 с.
37. Левина Р.Е. Основы теории и практики логопедии. – М.: Просвещение, 1978. – 190 с.
38. Леонтьев А.А. Язык, речь и речевая деятельность. – М.: Наука, 1989. – 205 с.
39. Липа В.А. Основы коррекционной педагогики. – Донецк: Лебідь, 2002. – 327 с.

40. Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. – Вид. 3-тє, перер. та доповн. – К.: Видавничий дїм «Слово», 2015. – 776 с.
41. Лопатина Л.В., Серебрякова Н.В. Преодоление речевых нарушений у дошкольников (Коррекция стертой дизартрии): Учеб. пособие. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И.Герцена, 2001. – 371 с.
42. Лубовский В.И. Развитие словесной регуляции действий у детей (в норме и патологии). – М.: Просвещение, 1978. – 165 с.
43. Малярчук А.Я. Розвиток усного та писемного мовлення молодших школярів / А.Я.Малярчук. – К.: Літера ЛТД, 2008. – 212 с.
44. Матвєєва М.П., Миронова С.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку: Навчально-методичний посібник. – Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2005. – 164 с.
45. Марченко І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників). Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія). – К.: Видавничий дїм «Слово», 2010. – 288 с.
46. Марчук Л.Б. Самостійна робота як метод урізноманітнення навчальної діяльності учнів // Рідна школа. – 2000. – №4. – С. 84-88.
47. Мельник Ю. Самостійна робота у системі індивідуального навчання учнів сільських шкіл // Рідна школа. – 2002. – №6. – С. 51-53.
48. Методика української мови / Під редакцією С.І. Дорошенко – К.: Вища школа, 1992. – 398 с.
49. Миронова С.А. Развитие речи дошкольников на логопедических занятиях. – М.: Просвещение, 1991. – 180 с.
50. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: Навчальний посібник / С.П. Миронова / – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-

Подільський державний університет, редакційно видавничий відділ, 2007. – 204 с.

51. Нарушение речи у дошкольников. Сост. Р.А. Белова-Давид. М.: Просвещение, 1972. – 204 с.

52. Основы коррекционной педагогики / Под ред. В.А. Липы. – Донецк: Лебідь, 2002. – 327 с.

53. Падалка О.С., Нісімчук А.С., Смолюк І.О., Шпак О.Т. Педагогічні технології. Навчальний посібник. – К.: Українська енциклопедія, 1995. – 254 с.

54. Прикладна корекційна психопедагогіка: Олігофренопедагогіка. Навчальний посібник / За ред. О.В. Гаврилова, В.О. Липи / Олексій Вікторович Гаврилов, Володимир Олександрович Липа, Олександр Миколайович Ляшенко, Вадим Едуардович Левицький, Олег Миколайович Опалюк, Євгенія Володимирівна Данильченко, – Кам'янець- Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2014. – 592 с.

55. Розвиток розуміння мови у молодших школярів з мовленнєвим недорозвиненням: Методичні рекомендації / Укл. В.В. Тарасун, М.В. Шевченко. – К.: РУМК, 1992. – 124 с.

56. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. – К.: Освіта, 1992. – 176 с.

57. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах: Посібник для вчителя. – К.: Магістр-8, 1997. – 256 с.

58. Сак Т.В. Корекція причинно-наслідкового мислення у дітей із затримкою психічного розвитку дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. – К.: Промінь, 2000. – 75 с.

59. Соботович Е.Ф. Психолінгвистическая структура речевой деятельности и механизмы ее формирования / Е.Ф. Соботович. – К.: ІЗМН, 1997. – 44 с.

60. Соботович Є.Ф. Порушення мовного розвитку в дітей та шляхи їх корекції: Навчально-методичний посібник / Є.Ф. Соботович. – К. : ІСДО,

1995. – 204 с.

61. Соботович Є.Ф. Програмні вимоги до корекційного навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку з вадами інтелекту: Програмно-методичний комплекс / Є.Ф. Соботович, В.В. Тищенко. – К.: Актуальна освіта, 2004. – 144 с.

62. Соботович Е.Ф. Методика виявлення речевих порушень у дітей и діагностика их готовності к школьному обученію. – К.: ПП «Компанія «Актуальна освіта», 1998. – 127 с.

63. Соботович Е.Ф. Нарушения речевого развития у детей и пути их коррекции: Навчально-методичний посібник. – К.: ІСДО, 1995. – 204 с.

64. Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / За ред. В.І. Бондаря. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 436 с.

65. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково методичний посібник / Пометун О.І., Пироженко Л.В. / За ред. О.І. Пометун. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.

66. Тарасун В.В. Логодидактика. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 2004. – 348 с.

67. Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення // Теорія та практика сучасної логопедії: Зб. наукових праць: Вип. 4. – К.: Актуальна освіта, 2007. С. 45-51.

68. Тоцька Н.І. Фонетика. Дидактичний матеріал з української мови. – К.: Освіта, 1998. – 215 с.

69. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс / За ред. Є.Ф.Соботович – К.: «Актуальна освіта», 2007. – 120 с.

70. Тюріна В.О. Формування пізнавальної самостійності учнів. – К.: Радянська школа, 1994. – 174 с.

71. Українська мова з методикою навчання в початкових класах. Інтегрований курс / За ред. А.П. Каніщенко, Г.О. Ткачук. – К.: Промінь, 2003. – 232 с.

72. Ульянова Т.К. Методика преподавания грамматики и развития речи учащихся вспомогательной школы. – К.: КГПИ, 1990. – 94 с.

73. Федоренко І.Т. Формування самостійності учнів у навчально-виховній роботі школи. – К.: Радянська школа, 1983. – 151с.

74. Чередніченко Н.В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ). Навчально-методичний посібник (курс лекцій). – К.: Видавничий дім «Слово», 2012. – 208 с.